

i que no ens fa falta (sempre hem dit *deus abundoses*, *pous abundosos*, *aigües abundoses* i d'altra banda *rius cabdals*, i no hem d'imitar com han fet alguns aquest inepte calc recent del castellà.

Acabalar 'donar just preu' «avui que la maduresa del judici em permet *acabalar* lo valor de les grans accions, comprenc tot l'heroisme d'aquella bona dona», MVayreda (*Rec. Carlinada* IV, p. 69), «el blau del cel s'estenia com un vel puríssim per damunt de les cingleres, y 'l sol ab sos raigs daurats, *acabalava* 'ls tons briosos d'una vegetació frondosa --- per les pluges primaverals», id. (*La Punyalada* I, 37); *acabalar*: «la Corallí --- possehia emperò una certa fe primitiva però ben *acabalada*, una ignocència y susceptibilitat un poc pagesívoles ---», «una certa austeritat de línies, que ajustava més magestat a sa persona, ja de si prou *acabalada*», id. (ibid. XVII, 261; IV, 95). *Descabalar* no crec que estigui definit correctament en *AlcM* i *DFa.*: la definició correcta és la de Lab. 1839 «treure una de les parts necessàries perquè una cosa sigui completa i cabal»: un «llibre *descabalar*, una col·lecció *descabalada*, «s'ha perdut un fascicle i la revista ha quedat *descabalada*», com he sentit sempre al meu mestre Jordi Rubió, autoritat única en bibliologia, és una obra que ha perdut un dels seus volums, fascicles o pàgines; *descabalsar* (*AlcM*) encreuament d'aquest amb *trasbalsar*.

El significat d'*encabalar-se* és 'enriquir-se, proveir-se de cabals': «y 'l qui *s'encabala*, si ho fa, no fa poch», c. 1500 (*Viudes y donzelles*, mal separat en *sen cabala*, en l'ed. *Canc. Sat. Val.*, 413), mal analitzat i insosteniblement definit en *AlcM*, s. v. **cabalar*; mot recollit només per Griera, *Tresor*, sense indicar cap font.

Rescabalar-se [1736] 'refer els seus recursos': «no'm pesa que mon fill sia jugador / sinós que va darrere de *recabalar-se*» en els *Adages i Refranys*, de Carles Ros (p. 80), i ja un cop en un doc. d'Igualada de 1471 segons *AlcM*; no sé si són legítimes les formes *recabalar-se* i *recabalament* recollides pel *DT.*, 1640 i Lacav.

El compost *cabalment* [Belvitges, Verdaguer] ha tingut sempre ús molt important amb matisos semàntics propis, com 'precisament', que no coincideixen del tot amb els de *cabal*.

Capital [S. XIII, *CostTort.*], pres del ll. *capitalis* id.; *capitalista*, *-lisme*; *capitalitat*, *capitalitzar*.

Capità [la forma més antiga fou *capitani*, presa per via semi-culta del ll. tardà *capitaneus* 'cabdal, principal, majúscul' (S. VI d. C.)], que es derivà del ll. *caput*, *capitis* 'cap del cos' per la influència coincident del gr. tardà *κατεπάνω* 'cap, capità, governador', el llatí clàssic *capitalis* 'cabdal, eminent' i el ll. *primicerius* 'capità, cap, director'. *Capitani* apareix ja un parell de vegades a la fi del S. XIII, cap a 1290, en Desclot: «feren *capitani* un cavaller ---» (§ 81);¹⁰ l'any 1300 en un missatge de Jaume II al Gran Mogol: «al rey dels Mogols --- en Jacme, rey de Aragó --- e de la Esgleya senyaler, almirayl e *capitani* general: Salut!» (Finke, *Acta Arag.* III, 91). Notem que *senyaler* que aquí acompanya *capitani* és la traducció del ll. clàss. *antesignanus* que en singular vol dir 'capità, dux' en Ci-

ceró, Apuleu, i en plural *antesignani* (Cèsar, Varró, Livi) són els 'soldats de primera fila, senyalers o banderlers', mots la influència dels quals també pogué contribuir a reforçar el sentit militar de *capitani* i del seu successor *capità*.

Però foren sobretot el ll. tardà *capitaneus* que és ja freqüent en agrimensors del S. VI en el sentit de 'gros, majúscul', en alguna inscripció poc posterior en el sentit de 'capità, comandador', i des del princ. del S. VI en Cassiodor amb el valor de 'cabdal, de cabdal importància'. Un **capitanus* no existeix ni en baix llatí (fora d'algun text del S. XV on és mera llatinització del català o l'italià). Però en llatí clàssic existien *capitalis* 'cabdal', 'eminent' i *primicerius* 'capità, cap, director' que havien de convergir amb l'adjectiu *capitaneus* a donar a aquest el sentit de 'capità', i no hi influiria menys el grec bizantí *κατεπάνω* 'cap, capità, governador' d'etimologia independent, derivat del gr. clàssic *ἐπ-άνω* 'damunt' (amb el prefix grec *κατα-* 'completament', etc.), que justament és el mot que usaren els emperadors de Bizanci per als seus capitans en la Magna Grècia. Sobre aquesta formació de *capitaneus*, veg. DCEC, s. v. *capitán*, FEW II, 255-7, i la bibliografia anterior i discussió que allà es dona d'opinions anteriors.

El català antic i l'oc. ant. *capitani* (força freqüent i antic també) foren certament el punt de partida del mot romànic: com observa Zaccaria l'it. *capitano* en el sentit de 'capità de nau' no apareix fins a Giovanni da Empoli (1478-1513), c. 1510 escrivint des d'Espanya, mentre que el nostre Muntaner ja l'emprava 200 anys abans amb aquest significat precís, de manera que Muntaner és el primer que li dona aquest valor nàutic en qualsevol llengua del món, i no pas un sol cop: «ell féu armar en València quatre galees e féu *capità* lo dit noble En Corral Lança», «e com les galees vaeren que yo era cahut, cridaren mort és lo *capità*! Via a ells, via a ells!» (cap. 38, 426), si bé apareix també en un doc. de les Drassanes barcelonines de 1315: «En Ramon Ricart, *capità* de l'armada feta en Barcelona» (Capmany, *Memòries* II, 75).

Altres signes de manlleu hispànic, i segurament del català: la *nau capitana*, expressió que Zaccaria ja documenta en castellà i portuguès sovint en el S. XV (mentre que a Itàlia és més tardana encara que *capità* de nau) i en català no degué ser posterior al cast. port.: en tot cas el tenim documentat en OPou el 1575: «naus armades --- la *capitana*: navis praetoria» (*ThPu.*, 69, cf. encata *galera capitana* en un doc. barceloní de 1620, *AlcM*) i el femení *capitana* aplicat a una dona, ja en dos valencians del S. XV (*AlcM*). La substitució de *capitani* per *capità* en català és un fet des de Muntaner i de Joanot Martorell: «e fes-lo *capità* de tota la gent», «digués, *capità* de mala gent» (ed. Ag. I, 27, 100); «lo *capità* de la armada: *naubarbus*; *capità* de galera: trierarchus», OPou (*ThPu.*, 71, 72), «lo *capità* general: dux», «*capità* de mil hòmens, (ib. s. 175).

Aquesta substitució de -ANES per -ANUS es degué fer, com hem dit, per influència del gr. *κατεπάνω*